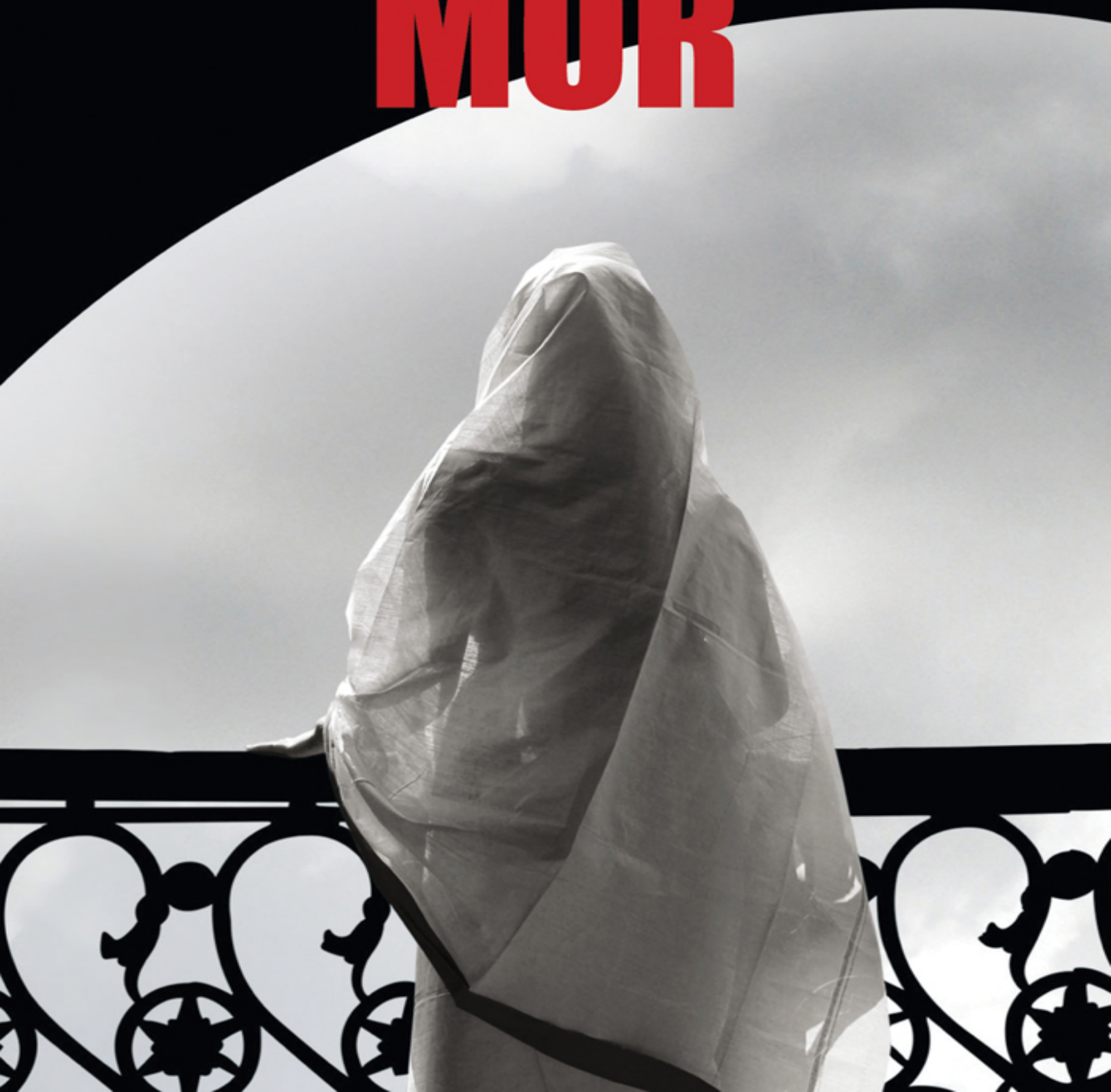

ANISULHOQUE
FRIHETENS
MOR

*Till minnet av alla martyrs mödrar
under befrielsekriget i Bangladesh*

Innehållsförteckning

Introduktion till "Frihetens Mor"

(Ett)

(Två)

(Tre)

(Fyra)

(Fem)

(Sex)

(Sju)

(Åtta)

(Nio)

(Tio)

(Elva)

(Tolv)

(Tretton)

(Fjorton)

(Femton)

(Sexton)

(Sjutton)

(Arton)

(Nitton)

(Tjugo)

(Tjugo-ett)

(Tjugo-två)

(Tjugo-tre)

(Tjugo-fyra)

(Tjugo-fem)

(Tjugo-sex)

(Tjugo-sju)

(Tjugo-åtta)

(Tjugo-nio)

(Trettio)

(Trettio-ett)
(Trettio-två)
(Trettio-tre)
(Trettio-fyra)
(Trettio-fem)
(Trettio-sex)
(Trettio-sju)
(Trettio-åtta)
(Trettio-nio)
(Fyrtio)
(Fyrtio-ett)
(Fyrtio-två)
(Fyrtio-tre)
(Fyrtio-fyra)
(Fyrtio-fem)
(Fyrtio-sex)
(Fyrtio-sju)
(Fyrtio-åtta)
(Fyrtio-nio)
(Femtio)
(Femtio-ett)
(Femtio-två)
(Femtio-tre)
(Femtio-fyra)
(Femtio-fem)
(Femtio-sex)
(Femtio-sju)
(Femtio-åtta)
(Femtio-nio)
(Sextio)
(Sextio-ett)
(Sextio-två)
(Sextio-tre)
(Sextio-fyra)
(Sextio-fem)
(Sextio-sex)

Slutord
Bilder

Introduktion till “Frihetens Mor”

1913 tilldelades Rabindranath Tagore, Bengalens mest betydelsefulla poet, nobelpriset i litteratur. Tagore föddes i den bengaliska delstaten vars invånare en gång i tiden bjöd den brittiska koloniala makten på motstånd för att få frihet. 1947 fick Indien och Pakistan sin självständighet från Brittiska Imperiet. År 1971 reste sig befolkningen åter igen, denna gång mot förtrycket från dåvarande Västpakistan. I likhet med Tagore, så har Anisul Hoque skrivit denna bok på sitt modersmål bangla (bengaliska), och det är ett mycket speciellt språk. Det är det enda språket i världen vars utövare fick offra sina liv för att få behålla det som sitt modersmål. Detta garanterades de den 21 februari 1952, och sedan 1999 har UNESCO utsett datumet som den “Internationella modersmålsdagen.” Runt om i världen talas bangla nu av cirka 250 miljoner människor och det är det dominerande språket i dagens Bangladesh.

I Bangladesh (dåvarande Östpakistan) utkämpades ett frihetskrig under året 1971. Denna bok, *Frihetens Mor* (2003), är baserad på ett verkligt skeende under denna tid. “*Frihetens Mor*” är en berättelse om en kvinna som frivilligt lämnar en mycket privilegierad tillvaro för att protestera mot sin makes önskan om att ta sig en andra hustru. Hon lämnar allt utom sin ende och högt älskade son Azad som deltog i självständighetskriget och sedan försvann spårlöst. Författare, Anisul Hoque, skrev boken efter omfattande forskning kring denna kvinna, om hennes liv före, under och efter frihetskrigets slut 1971, då Bangladesh blev en självständig nation.

För människor som vuxit upp i Sverige och haft den enorma fördelen av att leva i ett land som under flera generationer inte direkt deltagit i krig, kan de ohyggliga ställningstaganden som bokens huvudperson Safia måste ta tyckas omöjliga.

“Ska hon, för landets skull, ge sin ende son tillstånd att delta i gerillarörelsen? När sedan sonen tillfångatagits, ska hon be honom att ge efter under den hemska tortyren och namnge sina kamrater, för att rädda sig själv”? Frihetens mor, 2003.

Denna gripande berättelse om en kvinna som måste offra allt för att kunna behålla sin heder är likaväl relevant idag som det var i 1971. Kampen för detta pågår fortfarande, även efter många avslutade frihetskrig. Om vi vill att frihetskrigens ideal ska kunna förverkligas måste kvinnors värdighet och rättigheter tillvaratas.

(Ett)

Azads mor Safia Begum gick bort igår eftermiddag. På den dagen, för exakt fjorton år sedan, greps Azad av pakistanska soldater.

Idag begravs modern.

Det är en ljus och klar hösteftermiddag under en djupt azurblå himmel. Solskenet reflekteras på regntvättade gröna löv och lyser upp som guldklimpar. Möjliga byggnader och husväggar torkar sig i solen som om någon hade hängt ut dem för att torka efter en lång monsunperiod. Gatan är fylld av färgglada och dekorerade rickshaws. Under den djupblå himlen samlas en sörjande grupp vid ingången till kyrkogården i Jurain. Många av dem var frihetskämpar under självständighetskriget 1971. Utanför begravningsplatsen, vid vägkanten, väntar Jahanara Imam i sin bil.

Inom kort ska Azads mor jordfästas efter de sista ritualerna.

Det är den 31 augusti 1985. Azads mor gick bort igår, den 30 augusti.

För exakt 14 år sedan, natten den 30 augusti 1971 bortfördes Azad av soldater från den pakistanska militären.

Han kom aldrig hem igen.

Många frihetskämpar i Dhaka känner till att Azads mor aldrig ätit ett enda risgryn under dessa 14 år. Hon åt endast hembakat bröd. Hennes ende son hade bett om en måltid med ris för 14 år sedan. Dagen därpå hade hon tagit det till sin älskade son Azad. Men vid Ramna polisstation fick hon inte träffa Azad. Hon kunde inte ge honom den kärleksfullt

beredda måltiden. Hon väntade under fjorton långa år på att Azad skulle återvända. Hennes ögon sökte genom vägarna i hopp om att se sin son komma hem. Åren gick ett efter ett. Under denna långa väntan i ett ödsligt hem sov hon aldrig i en mjuk säng igen. Hon sov på ett hårt och kallt stenlagt golv, på sommaren likaväl som på vintern. Hur skulle hon kunna njuta av lyxen med mjuka kuddar, varma täcken och blänkande vitt linne? Azad hade aldrig en säng att sova i på polisstationen i Ramna och i Tejgaon. Och absolut inte i arméns tortyrceller vid riksdagsledamöternas hotell (MP hotell) nära Tejgaon trumfabrik. Hon väntade och reste sig upp vid varje antydning till ett fotsteg eller vid ljudet av vindpusten utanför dörren. Långa monsunperioder följde somrarna, och korta höstar kom före utdragna vintrar. Men inget förändrades i kvinnans ensamma värld.

År 1971 till 1985 var fjorton långa år som hon tillbringade att tyst vaka över sin son och för varje dag drog Azads mor sig lite längre bort från världen till ensamheten. Under denna tid förstod endast ett fåtal henne och som delade hennes smärta, som långsamt brann inuti henne. Jahanara Imam var en av dem. Hon besökte regelbundet Safia, och kunde ställa medkännande frågor. Hon kunde tolka de tysta gåtorna i Safias sinne som gamla inskriptioner på en sten skrivna på ett förlorat språk.

Stadens frihetskämpar, särskilt de som var medlemmar i stadsgerillan, samlas vid begravningen. Azads mor hade en föräning om att hennes död var nära. Hon berättade för Zayed att ingen annan släkting skulle bli informerad om hennes död. Men hennes systerson kunde inte hålla tillbaka nyheterna från frihetskämparna. Zayed själv har skottskador i låren och i midjan. Pakistanska kulor som avfyrades runt midnatt den 30 augusti för fjorton år sedan svider fortfarande inne i hans kropp och skapar stundtals smärta. Zayed ringde först en frihetskämpe Kazi Kamal och

berättade för honom att mor (Azads mor Safia) hade gått bort. Zayedys syskon brukar kalla henne för mor. Zayed tyckte att det var hans plikt att överlämna denna nyhet till Jahanara Imam, eftersom hon är Rumis mamma, och Rumi var Azads vän, vapenbroder och naturligtvis en martyrvän.

Jahanara började sedan meddela Rumis vänner som också hade deltagit i frihetskampen: Shahadat Chowdhury, hans bror Fateh Chowdhury, Habibul Alam, Nasiruddin Yusuf Bachchu, Raisul Islam Asad, Chullu Bhai (bror Chullu), Abul Barak Alvi, Shahidullah Khan Badal, Samad, Mahbub, Harris, Ulfat, Linu Billah och Hubert Rosario. De fick meddelandet om bortgången och om begravningen som skulle äga rum vid Jurainkyrkogård. Hon informerade nästan 30 frihetskämpar. Några av dem kom direkt till kyrkogården medan andra först gick till Safias hus i Shajanhanpur.

Denna magiska jordfästningsceremoni blir förevigad i Nasiruddin Yusufs minne. En skimrande blå himmel bekräftar höstens ankomst efter de våta monsunmolnen, men plötsligt började det regna! Stora droppar började falla från en kristallklar himmel vid middagstid. En känsla av förundran håller på att etsas som ett frågetecken i Bachchus sinne. Bachchu var också Azads vän och frihetskämpe. Hur kunde regndroppar falla under en sådan vacker höstdag, mitt på dagen och när himlen var klarblå?

Några frihetskämpar bär Azads mors kista. De rör sig tyst fram mot kyrkogården.

Jurainkyrkogård är precis som alla andra begravningsplatser. Några av gravarna är bara lerbögar. Några är byggda av tegel och murbruk. Bland de murade har vissa en låg tegelvägg runt omkring sig. Några gravplatser utstrålar lyx. De är byggda av dyra stenar, glänsande glas och kakel. Välvårdade och välbyggda av kostsamma material. Av gravskriften framgår namn och födelsedatum. De nya gravarna som inte är mer än ett par dagar gamla har fortfarande lösjord runt omkring. De nya har palmblad placerade vid huvudet. Två unga män står

bredvid en sådan grav. De bär helvita dräkter och på huvudet har de vita mössor. De blundar, lyfter deras händer och börjar be. Allt detta är en vanlig scen på en begravningsplats, och inget märkvärdigt. Jahanara Imam väntar i sin bil utanför, eftersom kvinnor är förbjudna, enligt islam, att beträda begravningsplatser.

Svept i två vita tygstycken placeras kroppen inne i graven. Zayed uppmanas att kasta första jorden på graven då han är Azads kusin. Han förstår inte vad han ska göra, utan stirrar mållöst framåt. Någon lägger lite jord i hans öppna hand och jorden faller sedan ner i graven. Männen, frihetskämparna, börjar en efter en att fylla graven med jord. Precis då börjar det magiska regnet falla från himlen, plötsligt och oväntat. En doft fyller luften och frihetskämparna andas in den okända söta doften. När de tittar upp ser de ett ensamt moln som flyter runt.

Solsken och regn tillsammans är inte så främmande i denna del av Bengalen. Alla kommer ihåg ett barndomsrim:

*Regndroppar komma ner från glänsande himmel
För att det är rävens bröllop.*

Även om detta fenomen är mystiskt, så hittar krigsveteranerna något helt annat i de doftande vattendropparna. Regnet blandat med solsken har en annan innebörd, en gåta som de inte kan lösa. Kanske deras martyrkamrater i form av regndroppar kom till begravningen och deltog i tåget? Varför har de inte vänt sig om och letat efter vänner som hade dött på slagfältet? Bachchu skulle ångra det i årtal. Hade de vänt sig om kunde de ha sett sina vänner där, vänner som förlorades i kampen för frihet. De kunde ha träffat sina kära kamrater igen! Efter fjorton år och så nära, så nära att de kunde ha skakat hand! Bachchu känner ångest.

Jewel, Östpakiastans cricketstjärna och bäste slagman, hade ett bandage på sin skottskadade högerhand natten då

han fångades. Kanske Jewel idag spred lite jord över graven med sin ombundna hand? Tror Bachchu. Bodi, den begåvade studenten med "Camus, The Outsider" undanstoppad i linningen, kanske även han plockade upp lite jord och kastade på graven?

De kanske såg Azad? Han kanske kom för att göra sin plikt som den döde moderns enda barn. I fickan bär han fortfarande en kopia av George Harrisons låt:

Min vän kom till mig
Med sorg i sina ögon ...
Bangladesh, Bangladesh..

Kanske osynliga Azad kommit till sin mors begravning och sjunger också Bangladesh, Bangladesh med George Harrisons främmande accent medan han lägger jord på sin mors grav. Altaf Mahmud placerar lite lösjord över kistan med sin spade. Spaden som han en gång hade använt för att gräva upp gömda vapen under citronträden som växte på gården runt hans Rajarbagh hus. Det var den 30 augusti 1971 och utgrävningen hade skett under hot av bajonetter. Arméns bajonett slet av en bit av huden på pannan, kanske hänger huden fortfarande över hans panna, som det gjorde den morgonen för fjorton år sedan. Altaf nynnar på låten som han själv skrev:

Rött av min broders blod
Den 21:a februari,
Kan jag glömma den omskakande dagen?

De sörjande lämnar begravningsplatsen en och en efter sedvanlig slutbön. Zayed reser en gravsten och graverar in på den endast den begravdas identitet "Martyr Azads mor." Det är allt, hon behöver ingen annan etikett eller identitet. På gravstenen står inget mer och den beskriver henne inte

på något annat sätt. Vissa avlägsna släktingar, till exempel Azads morbror ogillar gravstenens okonventionella korthet och dess kontroversiella knapphet. "En muslimskt gift kvinna måste ha med sin makes namn på gravstenen", protesterar de.

Zayed är orubblig och ger sig inte när han säger, "Mor har givit mig tydliga instruktioner. På sin dödsbädd sa hon mycket tydligt, 'lyssna på mig noga. Min tid har kommit, jag lämnar er. Jag befäller dig att göra vad du måste och förbjuder dig att göra något mera. Detta är mina order! På min grav ska det stå - Martyr Azads mor, det är allt. Inget annat och inget mer.'" "

Åren efter hösten 1985 och årtionden efter årtionden därefter kommer sörjande och besökare på Jurainkyrkogård för att se en enkel avskalad gravsten.

Mosammat Safia Begum
Martyr Azads mor

Zayed vet att mor inte behöver någon annan identitet. Allt annat är inte bara onödigt, men kan också uppfattas som oönskat. Många av Dhakas frihetskämpar visste att "martyr Azads mor" inte var hennes enda identitet, hon var själv en orädd krigare, som inte bara erbjöd sin son till landets frihetskamp. Hon har också kraftfullt utkämpat sina egna strider ända in till slutet, och hon krökte aldrig sin rygg.

(Två)

1985. Äntligen har hösten anlänt till bengaliska viken och till staden Dhaka, efter en lång period som dominerats av regn. Vågor av bronsfärgat solljus, en gnistrande safirblå himmel och snövita skikt av moln. Dagg har lagt sig över vita och orangea shefali- blommor. Varje år vid den här tiden, i början av hösten, tycks många frihetskämpar förlora sitt grepp om verkligheten. Även fjorton år efter självständigheten, är denna höst inget undantag. Efter Azads mors bortgång den 30 augusti och hennes begravning dagen därpå, blev krigsveteraner djupt påverkade och deprimerade. Det förflutna förföljer dem och griper tag om deras sinnen som bläckfiskar. Kazi Kamaluddin, en modig krigare i sina dagar, har vanföreställningar. Den otydliga eller suddiga månen på stjärnhimlen är som en bägare. Månskenet är hans favoritdryck, och han tror sig kunna dricka det som sipprar över horisonten. Djup ångest jagar och plågar honom. Hade han kunnat fånga den pakistanska arméns officerare och lyckats rycka bort deras kulsprutor, skulle de inte ha förlorat så många kamrater. Det blev kostsamt med alla vapen som gick förlorade tillsammans med stupade vänner, även hans favoritpistol och granatkastare!

Habibul Alam, den ikoniske hjälten, beklagar att han inte hade varit mer försiktig. Gerillaledare Khaled Musharraf sa till dem, "ni har inte krigat som gerillasoldater, ni har krigat som cowboys." Shahadat Chowdhury kan inte hålla tillbaka tårarna som immar glasögonen. På grund av ett mindre misstag gick så många liv till spillo. Vilket slöseri... Stora mängder vapen och ammunition gick förlorade. Hade han

eller Alam varit i Dhaka på den tiden, skulle ett stort antal unga liv ha kunnat räddas. Han skulle vara som de ungas äldre bror. Han hade ett visst ansvar över dem, att ta hand om deras säkerhet, eliminera risker och vägleda dem. Fateh Chowdhury tjarar, om Ulfat hade fört nyheten vidare om Samads gripande kvällen den 29 augusti, och hade han känt till husen där alla unga krigare befann sig, skulle han personligen gått dit för att varna dem om den överhängande faran. Om han bara kunnat säga "var försiktiga", skulle Rumi inte ha dött, Jewel skulle inte ha dött. Inte Azad och Bashar heller...

Martyren Rumis mor Jahanara Imam beklagar sina ord. När Rumi var fast besluten att gå ut i krig, sa hon tyvärr, "Gå, jag offerar mitt barn till förmån för nationen." Det är möjligt att Allah bara hörde en bit av meningen, ett enda ord - offra.

"Åh! jag önskar att jag inte sagt det ordet", säger Jahanara. "Om jag istället hade sagt, 'Gå Rumi, kriga hårt och kom tillbaka som en hjälte till ett fritt land' kanske hade Allah skonat min son. Pojken skulle ha ridit hem i triumf den 16 december, liksom de andra - Shahadat, major Haider, Bachchu och Habibul Alam. De hade kommit till villan, Kanika på Elephant Road den 17 december 1971. Med automatgevär över axeln, långt hår, utväxt skägg. De skulle alla trängt in i mitt hus för att fira segern."

Med tårar i hennes ögon undrar Jahanara hur Rumi skulle sett ut i skägg. Jahanara mumlar, "Jag menade verkligen inte det jag sade. Är inte Allah allseende och kan se in i människans sinne? Allah noterade vad mina läppar uttryckte, men inte mina innersta tankar."

Med höstens ankomst översvämmas deras tankar av sådana minnen och sorger. Ångest och skam invaderar deras sinnen och förvirrar dem. En djup ensamhet, gränslös som universum själv, uppslukar deras sinnen. Om bara de kunde hålla varandras händer i förtroende innan de överraskades av militären! Men detta är 1985, inte 1971.

Kommer krigets speciella eufori tillbaka igen? Som dagarna då det magiska idealet förvandlade folket? Kommer portvakten Rashid på Kamalapur järnvägsstation och Weekly Bichitras redaktör Shahadat Chowdhury dela på en cigarett och glömma klassbarriären? Kommer ungdomen resa sig igen som den gjorde 1971?

Nasiruddin Yusuf Bachchu vaknar upp efter en orolig sömn. Han ser bilder - inte bara av de förlorade kamraternas ansikten. Han ser den unge Titos kropp, full av kulor, och ser den dödligt sårade Manik vrida sig i plågor för sista gången. Maniks läppar darrade och en viskning hördes. Bachchu ser bilden av döden, även nu, långt efter att kriget har upphört. Han ser panoramabilder av kamraternas död som i en film: en rad krigare, befrielsekrigets hjältar, liggande utspridda på gatan. Khaled Musharraf gick bort, likaså Haider och Mukhtar - alla är borta. Musharraf brukade säga, "Ett fritt land kan inte ta emot sina gerillasoldater, hon kräver martyrer."

Zayed är djupt bekymrad av sorg. På väg hem från sin arbetsplats, en bilverkstad, mumlar han för sig själv, "Jag varnade bror Azad för den svekfulle Kamruzzaman och talade om för honom att han var en angivare för den pakistanska militären. Varför spanade skurken annars in i vårt hus?"

Men Azad viftade bort Zayeds bekymmer. "Glöm det, du är rädd i onödan." Azads vän Ibrahim Saber, en basketspelare, ångrar sig också. Han gick ofta till Azads hem för att äta lunch, lagad av Azads mor - hennes Hilsa-pelao var fantastisk. Den dagen, den 29 augusti 1971, på väg till Azads hus såg han tre unga pojkar sticka upp sina huvuden ur butiken runt hörnet. De såg honom gå mot huset. En av dem viskade, "pakistanska trupper vaktar bron i Bhairab. Jag kan hjälpa till om någon planerar att attackera vakterna där." Ibrahim blev misstänksam: håller de ett vakande öga på Azads hus? Är de militära informatörer? Vid lunchbordet berättade han för Azad om detta.

“Det är bäst att ni är försiktiga, stanna inte här i natt sa Ibrahim.

Men Azad och hans vänner nonchalerade Ibrahims misstänksamhet och brydde sig inte.

“Varför lyssnade de inte på mig?” tänkte Ibrahim.

Tio avhuggna fingrar från en krigskamrat letar efter tio fingrar hos en annan - som i Michelangelos målning. De hittar varandra. Veteranerna talar ofta om de berusande dagarna av självständighetskampen... eller så minns de kampen i tystnad. Genom berättelser bärs legenden om deras helvetes gerilladagar. Azad blir levande igen och dagens samtal svänger över till det förflutna - till Azads mor. De minns hennes hårda kamp, hennes kompromisslösa personliga krig och hennes integritet. Det oförglömliga kapitalet efter en modig kvinna.

De minns att Azad tillbringade sina sista dagar i sin bostad i Moghbazaar. Många av hans kamrater från motståndsrörelsen besökte huset. Men hans barndomsvänner minns också herrgården i det eleganta området, New Eskaton - det största och vackraste huset i Dhaka. Ja, 208 New Eskaton, det var adressen. De är mycket säkra på att det eleganta landmärket var oöverträffat i elegans och gästfrihet.

“Huset byggdes på ett stort markområde”, säger en av dem.

“Rådjur dansade runt på en ojämn gräsmatta. En dag slickade ett rådjur min handflata när det skulle ta jordnötter från min hand minns Kazi Kamal.

Han var Azads klasskamrat i St. Gregory High School, och det var även löjtnant Selim. Selim blev också martyr i kriget. Rumi, Rouful Hasan, Omar Farooq, Chowdhury Kamran Ali Beg, Major Salek Chowdhury - de var alla elever i St. Gregory High School. Det stora och eleganta huset vid New Eskaton är för Azads vänner omöjligt att glömma. De blir

nostalgiska och förflyttar sig tillbaka till den lyckliga ungdomen.

“Rådjur föddes, växte upp och blev allt fler”, det mindes Tagar, en av Azads kusiner. Även han träffades av en kula på natten den 30 augusti 1971.

“Palatset hade fontäner, svanar i poolen - gräsmattor utspridda överallt mumlar en av dem. “Det fanns en kryddträdgård. En dag fyllde jag mina fickor med skal och bark från kardemummaväxter.”

“En palatsliknande bungalow, med mosaik överallt, dyrt och med glänsande beslag. Azads mors omklädningsrum var lika stort som ett sovrum”, skrev Jahanara Imam.

“Yunus Chowdhury, Azads pappa - var en av de rikaste i Dhaka”, säger en annan.

“Inte en av dem, han var rikast av alla”, betonar en annan man för att ge påståendet rätt tyngd.

Minne och myt blandas för att återuppliva det förflutna. Det gör deras kollektiva minne mer levande. Minnesbilder, legender, historia, fabler, märken av kulor på väggarna i Moghbazaar huset. Azads brev till sin mor, omsorgsfullt undanstoppade i Zayeds plåtväska, historien dold i dem. Vad skulle resultatet bli om alla dessa bitar syddes ihop?

Ett nytt krig uppstår ur ett gammalt. Ur historiens kammare kommer ett otroligt verk fram, ett som handlar om en heroisk kvinnas kamp.

(Tre)

Huset vid Adamji var ännu inte byggt. Det andra huset vid Bawani var en viktig milstolpe men den var obetydlig jämfört med Eskatons eleganta herrgård där Azad växte upp. Chowdhury var en ingenjör hos företaget Tata. Han tjänstgjorde i Bombay, Kanpur och Kolkata. Azad föddes i Kanpur. Innan Azad föddes gav Chowdhury och Safia liv till en dotter som hette Bindu, men hon överlevde inte en smittkopps-epidemi. Döden av hennes förstfödda barn, hennes dotter, drev Safia nästan till galenskap. Hon kunde inte klara av förlusten eller hantera tomheten i sitt liv, så när Azad föddes var hon överlycklig som om månen hade kommit ner från himlen till hennes knä. Hon lovade då att hon inte skulle låta barnet hamna utom synhåll; inte ens för ett ögonblick. Senare, när de hade flyttat tillbaka till Östbengalen födde Safia ytterligare en son. De bodde i Bikrampur då. Men den nyfödde dog på den sjunde dagen i barnkammaren. Således var Azad Safias enda barn, hennes enda tillflykt, som en blind mans käpp. Pojken var på sätt och vis jämnårig med Pakistan. Född den 11 juli 1946, var han faktiskt 34 dagar äldre än den nya nationen som bildades ur den indiska subkontinenten. Han kom samtidigt som den indiska frihetskampen nådde sin höjdpunkt. Hans föräldrar döpte honom efter folkets rop på *Azadi Azadi* (frihet.... frihet).

När subkontinenten blev uppdelad i två nationer - Indien och Pakistan - i augusti 1947 lämnade Chowdhury Bombay för Dhaka. Han övergav en trygg och säker karriär och hamnade i mitten av en osäker och turbulent tid. Han gav upp Tata-jobbet och staden Bombay mycket motvilligt.

Chowdhury härstammade från Bikrampur men Medinimandal var hans förfäders by. Han startade ett eget företag i Dhaka. Han drev många olika affärer genom sitt företag, och han var faktiskt både en leverantör och en entreprenör. Hans företag blomstrade och hans tillgångar växte snabbt. Men folk sa, och Chowdhury höll med om detta, att roten till hans fenomenala framgång faktiskt var hans fru. Hon var hans goda fe, det trollspö som öppnade dörrarna till lycka för honom. Kanske hade kritikerna en annan åsikt.

Bakom skapandet av Pakistan, hävdade kritikerna, låg ett försök att säkra den muslimska nyrika handelsklassens intressen. Människor som Chowdhury utnyttjade situationen och drog maximal nytta av de möjligheter som kom i deras väg. Men han dedikerade sitt spirande företag och sin ofattbara rikedom till sin hustru. Han såg henne som ett gott omen.

Egentligen var det ganska uppenbart att hans väg till välstånd tog fart efter hans äktenskap. Hon hade betalat för hans studier vid tekniska högskolan i Kanpur, Indien. Startkapital för Chowdhurys verksamhet kom från försäljning av en del av de smycken hennes far hade givit som hemgift. Tillbaka i Dhaka, ledde den framgångsrika entreprenören Chowdhury Union Bank, Chittaranjan Cotton Mill och blev ägarordförande i Aquatic Shipping Line. Han ägde en Ford Custom med nummerplåten EPD 4349. Rykten säger att när Shah Reza Pahlavi av Iran kom till Östpakistan så lånade regeringen ut Chowdhurys bil för sin användning. Det ryktas också att prins Philip av Storbritannien bodde hos Chowdhury när han besökte landet under en jakttur. Oavsett rykten var Chowdhury utan tvekan en av de viktigaste männen i Dhaka, och hans herrgård i Eskaton var stadens mest praktfulla landmärke. Oftast kom folk bara för att titta på huset. En film spelades till och med in på gårdens gräsmattor. På en ljus sommardag förevigades denna eleganta villa på 35mm celluloid.

*Fåglar kvittrar
Öppna ögonen
Titta på den gyllene himlen
En blåsig morgon*

Låtsekvensen filmades i Chowdhurys fastighet och filmsekvensen visades flera gånger på TV. De som såg det kunde se gårdens praktfullhet.

Azad var enda sonen och den rättmätiga arvtagaren.

Safia var en duktig hemmafru, en kvinna som hade hushållsnycklarna bundna till änden av sin sari (Ett draperat klädesplagg som traditionellt bärs av många kvinnor i Syd- och Sydostasien.) Hon hade full kontroll på husets alla göromål och tackade Gud för Hans godhet.

En djup suck välldes upp i Jahanara Imams hjärta, på väg från begravningen, när hon mindes Azads mor under hennes bästa dagar - en ungdomlig kropp med gyllene hy. Smycken glimmande i öronen, på halsen och på armarna. Graciös i en brett kantad vacker sari, och den hängande nyckelknippan som visar hennes makt över hushållet. Betelsaft gjorde hennes läppar röda och ansiktet lystes alltid upp med ett leende - själva bilden av en bengalisk hemmafru.

En dag sade Yunus till henne: "Hör du mig, Azads mor? Jag har registrerat fastigheten i ditt namn. Du är ägare till denna herrgård."

Safia blev irriterad. "Jag har ingen kunskap om tillgångar och fastigheter." Hon tog en paus, och protesterade sedan: "Vad har du gjort? Nej, nej, det är inte alls bra. Det är din borg, och den måste stå i ditt namn."

Yunus gapskrattade. "Du är redan min. Det innebär att fastigheterna också stannar hos mig." Han såg på henne med ett leende. "Har jag inte registrerat Farashganj huset i ditt namn också? Han slutade skratta, tänkte lite, och sade sedan, "Jag har blomstrat på grund av dig, och du har givit

mig lycka, Safia. Det är rättvist att huset står i ditt namn och inte mitt.”

Safia lugnades av sin makes ord. Ändå dök okända farhågor upp i hennes sinne. Hon hade hört att det inte var bra att äga för mycket, inte bra med överdriven rikedom. Att välstånd vänder folk upp och ner och förvandlar dem helt. Dessutom var Azads far så stilig – lång, ljus hy, bred panna, svarta ögonbryn, ljusa ögon, skarp näsa och djup röst. Allt detta gjorde honom till ett lätt byte för kvinnlig charm.

En tanke kom till Safia, en som gav henne rysningar. Några år sedan hade Yunus spelat rollen av Krishna, en av den indiska mytologins främsta gudar, på scen. Radha, Krishnas älskarinna, var på den ena sidan och en skock av gopinis (kvinnliga beundrare) var på den andra. Kvinnorna väntade ivrigt, log och längtande efter honom. Safia hade sett scenen från teaterns främre rad. Det var länge sedan, men scenen hemsökte henne ofta som en mardröm.

Eskaton var massiv. Hon kände sig vilsen i husets gigantiska struktur. En armé av tjänstefolk, kockar, allt i allo pojkar, trädgårdsmästare, säkerhetsfolk och chaufförer sprang omkring i det enorma huset. Det fanns även en skara släktingar som var bosatta i huset och dessutom gäster. Köket serverade 50 personer varje dag.

Safia höll ett vakande öga på hennes gäster och släktingar. Hon brydde sig om alla. Gud hade givit dem fyllda kassakistor. Om hon offrade lite av sin rikedom på de mindre lyckligt lottade, så skulle hon inte vara en dålig människa. Även de hade rätt till sin goda tur, trodde hon.

Men huset vid Farashganj var egentligen hennes favoritplats. Trevåningsbyggnaden där var inte så välmöblerad och stor som den i Eskaton, men hon kände sig som hemma i det huset. Därifrån var det nära till Azads skola. Han gick på förskola vid St. Gregorys High School. Pojken såg påfallande bra ut, vacker och elegant. Hon såg sin son lämna huset för skolan i sin prydliga uniform varje morgon och hennes ögon fylldes av tårar; tårar av lycka,

tårar av tillgivenhet. Tack vare Gud hade hennes son fått vackra och iögonfallande drag. Ljus hy, lång, klok, klarögd, en robust kropp, strålande pojke alltså. Huset låg vid floden Buriganga, och från balkongen kunde hon höra sirener från passerande ångbåtar. Men framför allt påminde huset om hennes barndom; ljudet från sirener eller blinkande ljus från strålkastare på den mörka himlen tog båtsmandottern Safia tillbaka till hennes barndom i byn Maua.

Hennes föräldrars hus var stort och hade plåttak och vackert utformade väggar. På taknocken satt en vindflöjel, som svängde i riktning mot vinden. Människor kom från fjärran för att se huset. Historien om hur hennes far blev båtsman var en legend i byn.

På jakt efter ett levebröd, kom han utan tillstånd ombord på ett brittiskt ångfartyg. Engelsmännen kastade honom i en grop med brinnande kol, och sedan slängdes kroppen i havet. Men den modiga pojken dog inte, utan överlevde mot alla odds. De förvånade engelska sjömännen slog vad om att ifall pojken överlevde skulle han bli kapten på ett fartyg innan hans skägg hade blivit grått.

Pojken med den svårt brända kroppen fördes till hembyn Maua och sattes i en balja med daggmaskolja. Daggmaskar grävdes upp hela tiden. Hela grannskapet grävde upp mängder av daggmaskar med spadar och hackor och samlade dem i stora lerkrukor. Snart krälade hundratals daggmaskar i många storlekar – tjocka, tunna, röda och svarta. De frånstötande maskarna maldes för att utvinna olja, som byborna trodde var ett utmärkt botemedel mot brännskador. Oljan gneds över pojkens brännskador två gånger om dagen. Detta märkliga botemedel läkte Azads morfar. Han återhämtade sig väl och arbetade hårt och tog slutligen kommandot på ett fartyg som dess kapten för att uppfylla de engelska sjömännens "profetia." Han tjänade en förmögenhet och blev ägare till det mest spektakulära huset i sin by.

Safia, som kaptensdotter, hade alltid hållit huvudet högt. Trots det tvekade hon inte att erkänna, att det välstånd som hennes äktenskap förde med sig hade överträffat hennes drömmar hon hade som ung. Hon hade föreställt sig ett lyckligt gift liv när hon promenerade längs med stranden där pråmar med affärsmännens varor seglade förbi. Hon hade föreställt sig en vacker och rik man.

När hon reste till brudgummens hus i Bikrampur på bröllopsnatten, stående i en hyrd ångbåt, där en stark vind från floden blåste i hennes hår och svepte genom hennes sari, kunde hon inte förutse storleken på sin mans kommande rikedom. Inte heller kunde hon gissa vad ödet skulle skänka henne. Även den vildaste fantasin hos flickan i det spektakulära huset bleknade inför Chowdhurys verkliga öde. Livet i Bombay, Kanpur, Kolkata, Farashganj herrgård och i Eskaton palatset - var mer, mycket mer än vad kaptenens dotter någonsin hade drömt om.

När de fortfarande bodde i Farashganj hände en intressant sak i Azads skola. Östpakistanens guvernör var på den tiden en känd litterär och intellektuell bengal, och hans son var student på skolan där Azad gick. Guvernören bjöd lärarkåren och många välkända personligheter till sin bostad för lunch. Azads familj var också inbjudna. Det var en fantastisk upplevelse, men lärarna var förbryllade. Guvernören hade sagt till dem att orsaken till festen var hans sons utmärkta provresultat. De var förvirrade; guvernörens son hade inte bra resultat alls. Varför arrangerade han då en så överdådig fest med så mycket prakt? Senare kom sanningen fram: två elever i klassen delade samma namn och den andra hade klarat sig exceptionellt bra i testet. Guvernörens son, listigt nog, presenterade sin namnes betygsrapport till sin far. Imponerad av de höga poängen, ville den store mannen fira.

Lärarna var på dåligt humör i minst en månad efter lunchen, och det var inte bara en fråga om dåligt humör, några av dem hade en orolig mage också efter den bastanta middagen.

(Fyra)

Frihetskämpen Ghazi Ali Hossain deltog vid Safias begravning. Han var aktiv i Dohar området under frihetskriget. Han var Chowdhurys kusin. Vid nyheten om hennes död hade han skyndat till kyrkogården. När han väl stod framför graven, rusade händelser från det förflutna igenom hans minne. Hans ögon blev tårfyllda, och hans hjärta slog hårdare. Han mindes den lilla kvinnan med lejonhjärta som han kallade vabi (brors fru, svägerska). Ali Hossain var en av de många inneboende gästerna i Eskatons herrgård. Han spelade ofta carambole med Azad och hans mor. Hon var en gudfruktig, vänlig kvinna som utförde sina dagliga böner och var noga med det årliga fastandet. Generös i välgörenhet var hon alltid redo att hjälpa de behövande. Hon brukade ta väl hand om alla sina gäster, både släktingar och de som inte var det.

Ali Hossains vänner besökte inte detta hus så ofta - de trodde inte att han bodde i ett slott! "Låt mina vänner själva se storheten och den hjärtliga stämningen innanför slottets fyra väggar." Så många människor från ingenstans får ju komma hit för att se en glimt av den massiva strukturen och skönheten, ett viktigt landmärke i staden. Han ville låta dem se att han verkligen var en del av hushållsgemenskapen. Framför allt ville han att hans vänner skulle få njuta av den utsökta maten från sin svägerskas kök. Vännerna bodde ju i ett studenthem. Vem vet vad de serverade där!

"Vabi, mina vänner tror inte på att jag bor här - i Chowdhurys Eskaton herrgård", sa Ali. "När jag gav dem min adress skrattade de och sa att jag bluffade. De sa,

“försöker du imponera på oss genom att berätta sagor? Vad ska jag göra, Vabi?”

“Ta hit dem en dag, men låt mig få veta när de kommer”, sa Safia. Ali Hossain diskuterade med sina vänner och fastställde ett datum för besöket. Safia älskade matlagning och studentbesöket var anledning nog för henne att laga en stor måltid med olika rätter. Vännerna kom på den utsatta dagen, men Ali hade ett dilemma; en aristokratisk muslimsk kvinna brukar inte visa sig för allmänheten, men han ville verkligen presentera sin adliga svägerska för sina vänner. Han tvekade en stund, sedan gick han upp till Safia. “Vabi, vill ni komma ut för att träffa mina vänner?”

Safia skrattade. “Jag har aldrig träffat dina vänner, jag känner dem inte.” Hon såg på Ali som blev ledsn och hans ögon blev tårfyllda. “Men eftersom du önskar detta, kommer jag definitivt att träffa dem. Dessutom måste de äta ordentligt, och om jag inte tar hand om dem personligen kommer de inte att njuta av sin lunch.”

Hon steg ut för att träffa Alis vänner; hon småpratade och skrattade tillsammans med dem och inom kort tid blev vännerna en del av familjen. Hon tvingade dem att ta större portioner av den utsökta maten. Gästerna var helt överlyckliga, deras magar var mätta och deras hjärtan fulla av tacksamhet.

Men mer än hans vänner var det Ghazi Ali Hossain själv som blev imponerad av Safias beskyddande karaktär. “Bachchu Bhai”, Safia kallade honom vid hans smeknamn, “ta hit dina vänner oftare. De bor i studenthemmet, långt borta från sina föräldrar, jag skulle vara väldigt glad om jag kan bjuda dem på en varm måltid då och då.”

På väg hem, tillbaka från gravfältet, mindes Ali Hossain så många saker. Några av gästerna hade stannat kvar vid Eskatons herrgård som snyltgäster. Där fanns några som Safia inte tyckte om och några av dem förtjänade inte heller att vara omtyckta. Ali var hennes favoritsvåger, och hon gav efter för många av hans ofta orättvisa krav, begär och

önskemål. Men Ali hade en farbror - Kader - och även han var inneboende, en snyltgäst. Safia tyckte inte om den mannen och hade också gjort det klart för honom. En morgon satt Ali och Kader tillsammans vid frukostbordet. Safia serverade frukost och hon placerade snabbt två omeletter på Alis tallrik. Hon väntade ett par sekunder och sedan gav hon också Kader två omeletter på tallriken. Senare kommenterade Kader detta och sa till Ali, "du ser, hon är en vidsynt kvinna, snålhet ligger inte alls i hennes natur."

(Fem)

Jahanara Imam sitter i sin bil utanför Jurainkyrkogård. På kyrkogården sänker några släktingar och en stor grupp av krigsveteraner kistan i graven. Plötsligt börjar det regna, och hon kliver ut ur bilen, hon vet inte varför. Det är inte bara oanständigt utan även opassande för någon med hennes elegans och värdighet att kliva ut ur bilen utan anledning.

Men Jahanara gjorde just det.

Tiggarna utanför kyrkogårdens grind glömmar för en stund sina stönande böner för pengar och tror inte sina ögon när de ser en aristokratisk kvinna gå runt i regnet. De kan inte gissa orsaken till detta. Förvånade av händelsen glömmar de tiggandet och skyndar sig att för gå under tak och undvika den ovanliga regnduschen.

När Jahanara går igenom kyrkogården känns regndropparna som blommor ifrån himlen, blommor från alla unga hjältar: Rumi, Azad och alla de andra lejonhjärtade frihetskämparna. Blommor som blomstrat för att hedra en orädd kvinnas bortgång. Doften från regnluften är varken parfym eller rosvatten – det är en himmelsk essens från paradiset.

Efter begravningen kom alla ut från kyrkogården, Bachchu, Shahadat, Kazi Kamal, Harris och Habibul Alam. Först då kommer Jahanara tillbaka till baksätet i sin bil. Några av dem får skjuts av henne, men de frågar inte varför hon är våt, ty de själva är fortfarande i trans. Endast den unga föraren frågar, "Faster, behöver du en handduk att torka huvudet med?"

Jahanara säger nej genom att skaka på huvudet. Hon kör varje veteran till deras hem innan hon återvänder till Kanika, hennes hus vid Elephant Road. Hon är rastlös av alla minnen som tynger hennes tankar.

Jahanaras familj träffade Azads far genom Mechher, hennes brorson. Hon hade varit i Chowdhurys Farashganj bostad några gånger med sina barn Rumi och Jami. Rumi och Azad blev snart vänner, men Jami var för ung på den tiden för att vara vän med Azad. Rumi var glad över att vara i det stora huset där det fanns så mycket att göra. Ena stunden lade han en vinylskiva på grammfonen, sedan tappade han intresset för den och blev upptagen med en bandspelare för att spela in sin recitation av ett rim från förskolan. I nästa ögonblick rusade han över verandan till gräsmattan för att se en hjortkalv. Azad berättade för Rumi att hans far fått köpa en tiger, men den hade dött på vägen hem.

Azads mor tyckte om att laga mat åt gästerna. Även om de hade kockar så skulle hon själv göra i ordning några särskilda rätter inför Jahanaras besök. För Jahanara var hon som en äldre syster, och hon skämdes över att se Safia arbeta i köket bara för deras skull.

“Apa (syster), var så snäll och sitt ner och ta en paus. Vi kom hit för att umgås med dig, inte för en stor måltid”, minns hon att hon sade till Safia under ett sådant besök. Safia log sitt lugna leende och det sade mycket mer än hennes ord någonsin gjorde.

“Ta en paan (tobaksblad som tuggas), och låt mig spela lite musik på grammfonen”, sade Safia med sin karakteristiska röst. “Folk säger att du ser ut som den kända indiska skådespelerskan Suchitra Sen, och vi har låtarna från hennes senaste film, lyssna på dem.”

Jahanara rodnade vid jämförelsen med den legendariska skådespelerskan i Bangla-filmer. “En gång i tiden var jag mycket förtjust i film och teater men inte nu längre”, sa Jahanara. “Syster, koppla av, jag kommer tillbaka alldeles

strax.” Safia började gå mot köket men vände tillbaka. “Vad är Rumis favoriträtt? Ska jag göra något speciellt för lilla Jami? Och syster, varför kom inte din man?”

Efter att ha placerat en skål fylld med paan framför Jahanara försvann Safia in i köket. Den intrikat utformade skålen var ett elegant konstverk, i dess många fack fanns varianter av tuggtobak.

“Det här är kimamtobak och detta en mysk, köpt i Pakistan.”

Safia presenterade för sin gäst de många olika nyanser av paan-och betel nötsorter som finns. Jahanara var inte särskilt förtjust i betelnötter, men hon tog ändå en gul-grön paan i sin mun, bara för att behaga apa.

Hunden Tommy var familjen Chowdhurys favorithusdjur, en spaniel. Hunden tyckte om Jahanara och ville gnida sin päls mot hennes ben. Det var Tommy som gav Rumi och Jami tanken på att skaffa ett eget husdjur.

Rumis hund Mickey dog konstigt nog också år 1971, mitt i natten den 25 mars. Jahanara andas djupt en lång stund. Kanske 14:e årsdagen av hennes son Rumis bortgång ligger någon dag framöver, hon är inte helt säker. Hennes make Sharif Imam gick också bort för 14 år sedan, ungefär vid samma tid.